

A nagy közművelődési könyvtárak szerepe a vidéki műszaki értelmiség szakirodalmi ellátásában

TÓTH Gyula

Szerkesztőségünk örömmel ad helyet a cikkeknek, amely egy könyvtár adottságaiból kiindulva általános ügyet érint: a megyei könyvtár szakkönyvtári funkcióit azokon a vidékeken, ahol jelentős tudományos vagy szakkönyvtár nem működik. A cikk így egyszerre kapcsolódik a regionális együttműködés, továbbá a gyűjtőkori együttműködés témaköréhez. Megjegyezzük, hogy alapja az az előadás volt, amit a szerző 1971. szeptember 9-én, az MKE műszaki könyvtárosi tagozatának szombathelyi vándorgyűlésén tartott.

A szakkönyvtárak Budapestre koncentrálódása következtében a vidéki szakemberek szakirodalmi ellátásában a "hogyan"-nal együtt az egyik legdöntőbb mozzanatnak az időtényezőt érzem. Vagyis azt a gondot: miként juthatnának ezek a szakemberek a legrövidebb időn belül a szükséges forráshoz, információhoz.

Legyen szabad ezzel kapcsolatban egy példát említenem. Könyvtárunk, a szombathelyi Megyei Könyvtár, alig foglalta még el új épületét, amikor az egyik legnagyobb helyi vállalat vezető munkatársa - igazgatója megbízásából - arra kért bennünket, tárgyalánk meg: miként működhetne közre könyvtárunk az ő műszaki gárdájuk jobb és gyorsabb szakirodalmi ellátásában. Ez a gyár - nem egy üzemmel ellentétben - már tapasztalatai alapján felismerte, hogy számukra a késedelem a világszínvonalától való lemaradást, egyúttal az oly fontos piacról való lemaradást is eredményezheti. A részletesebb beszélgetésből kirajzolódott, hogy bár eddig is éltek többféle lehetőséggel, de a szakfordítások hosszú időt vettek igénybe, az egypéldányos külföldi folyóiratok körözése a más városokban is lévő üzemeik között nehézkes. Szóval ők valamiféle mini- vagy helyi OMKDK szerepének elvállalását is várnák tőlünk.

Mielőtt tovább mennénk, szeretném tisztázni: témámat azoknak a megyéknek a problémájára korlátozom, amelyekben nincs számottevő szakkönyvtár (egyetemi könyvtár), ahol - amint mondani szokás - a megyei könyvtár a legnagyobb könyvtár. Vas megye helyzetét ezek között sok vonatkozásban tipikusnak érzem.

Témánk szempontjából sarkalatos kérdésnek tartom a közművelődési, elsősorban a megyei könyvtárak f u n k c i ó r e n d s z e r é n e k tisztázását. Igaz, ezt a feladatot lényegében elvégezték az elmúlt években lezajlott viták és tanácskozások, végül a III. Országos Könyvtárügyi Konferencia. Mégsem árt talán néhány gondolat erejéig a multat megidézni, már csak azért is, mert jó néhány mai probléma így érthetőbbé válik.

A közművelődési könyvtárak feladata működésük első időszakában, meglehetősen hosszú ideig (sőt helyvel-közzel ma is) szinte kizárólag az olvasás tömeges elterjesztése, illetve a t ö m e g i g é n y e k kielégítése volt. Ennek természetesen szerzeményezési, olvasószolgálati következményei voltak, de tegyük hozzá: anyagi, tárgyi és személyi ckaik is. Amikor ezt említjük, nem negligálni akarjuk e kort, mi is minden közművelődési könyvtár feladatának tartjuk a kölcsönzést, csak e szemlélet kizárólagosságát vitatjuk, sőt tagadjuk.

Aztán következett a 60-as évek eleje, amikor az előbbi szemlélet és könyvtári gyakorlat konfliktusba, egyre élesebb ellentmondásba került a szakirodalmi igényekkel. Az eredmény nem is kicsi könyvtárpolitikai zürzavar lett, vagyis akkor kezdtünk beszélni a közművelődési könyvtárak s z a k k ö n y v t á r i f u n k c i ó j á r ó l is! Ekkor került sor néhány - iparilag fejlettebb - megye megyei könyvtárában műszaki részlegek létrehozására. Néhány év alatt aztán kiderült, hogy 4 ember - ennyi státust kaptak ugyanis az említett könyvtárak - nem váltja meg a világot, a magasabb szintű szolgáltatások bevezetése nem egyszerűen csak elhatározás kérdése. Enélkül persze nem megy, de több feltétel (épület, állomány, felszerelés, sőt személyzet!) egyidejű fejlesztése, megteremtése szükséges, - a szemléletváltozással egyetemben. De így sem megy máról holnapra.

Ugy vélem: most tartunk ott, hogy rendelkezünk lényegében helyénvaló és jó könyvtárpolitikai koncepcióval. Szerény ismereteim szerint a megyei könyvtárak és néhány nagyobb város központi könyvtára el is indultak azon az uton, amelynek vége az általános tudományos könyvtári szintű szolgáltatások nyújtása. Más kérdés természetesen az, hogy melyik hol tart, meddig jutott, és közben milyen kitérőkbe, milyen mellékvágányra futott, és még milyen további buktatók várhatók. Egyik ilyen buktatónak érzem azt az alapvető kérdést, amelyet már BEREZKY László is feltett és hangsúlyozott 1968-ban a Könyvtárosban publikált egyik írásában: "Melyik az a szint, hol az a határ, ameddig a közművelődési könyvtáraknak kell tájékoztatást, információkat adniok?"

BEREZKY írásában elméletileg jórészt válaszol is a kérdésre. Nem hiszem, hogy azzal az elméleti megközelítés nehézségét vitatnám, ha megkockáztatom, hogy sokkal nehezebbnek érzem gyakorlati megvalósítását. Megítélésem szerint helyenként és tudományáganként az a d o t t könyvtárnak kell ezt meghatároznia,

hiszen az igényektől és szükségletektől - méghozzá a helyi szükségletektől - való elmaradásnál nem kevésbé tartom hibásnak és veszélyesnek a túlfutást, a tulfejllesztést.

A műszaki szakirodalmi ellátás témájára gondolva nem árt arra sem emlékeztetni, hogy **á l t a l á n o s t u d o m á n y o s** könyvtári szintről beszélünk, vagyis egyfelől nem akarunk és nem is tudunk egyetlen szakmában sem szakkönyvtárosdit játszani, másfelől a közművelődési könyvtári funkciórendszer kialakításában minden szakmára és szaktudományra tekintettel kell lennünk. Ez jórészt meghatározza az egyes tudományágakba való behatolás mélységét, a szolgáltatási formák és módozatok milyenségét, másrészt a józan ész és a gazdaságosság azt kívánja, hogy ezt a megyei könyvtárak is helyi partnerrel oldják meg. Vagyis számba kell venni minden helyi (helyin értve most a megyében lévőket is) könyvtár lehetőségeit, méghozzá azzal az alapállással, hogy semmi olyat ne vállaljon magára a közművelődési könyvtár, amit intézményen, vállalaton belül jobban, vagy csak ott lehet megoldani - de lásson és végezzen el minden olyan funkciót és feladatot, amelyre az adottságok legjobban ott vannak meg, és amelyek ellátásában belátható időn belül partnerre sem számíthat.

Ezek sorában egyik és talán a legelső: a **h e l y i s m e r e t**. Azt gondolom, ez az a terület, ahol legkevésbé vitatható mind a tudományos szint, mind pedig az, hogy itt lényegében nincs könyvtári partner. Illetőleg itt is lehet helyi specialitás, mert pl. Szombathely esetében az Egyházmegyei Könyvtár egyébként is tekintélyes gyűjteménye - főleg a távolabbi multat illetően - kétségtelen értékű helyismereti anyagot tartalmaz, amelynek hasznosítására már az eddigi együttműködés is sok példát mutatott és talán még többet rejt magában. S a helyismereti témát említve be is fejezhetjük az általános részt, rátérhetünk a szűkebb témára. De mintegy átvezetőül le kell szögeznünk: a műszaki-gazdasági döntéseknél sem nélkülözhető a helyismereti gyűjtemény feltárása. A mult nemcsak történelem és a történészek vadászterülete, nemcsak földrajz; ismerete a termelés szempontjából sem közömbös.

A HELYI ADOTTSÁGOK

Most már témánknál vagyunk, s hogy ezt kibonthassuk, egyrészt néhány gondolat erejéig a megye gazdaságával, értelmiségi helyzetével, másrészt könyvtárunk szolgáltatásainak alakulásával, tapasztalataival szükséges foglalkoznunk.

Vas megyéről közismert, hogy korábban a jellegzetesen mezőgazdasági megyék közé tartozott, alig számottevő iparral. A felszabadulás, de főleg 1957-58 után megindult és különösen a III. ötéves tervben folyamatossá vált iparosítása következtében a 70-es évtized küszöbére eljutott a közepesen iparosodott megyék sorába. Iparára azonban jellemző a **s z é t t a g o l t s á g**: 1970 végén az iparban foglalkoztatottak száma 43 000, de az ipartelepek száma 333!

A 2000-nél több munkást foglalkoztató üzemek száma mindössze kettő (REMIX, Cipőgyár), de az ezer és kétezer munkást foglalkoztatóké is csak három (Pamutipar, Járműjavító és a szentgotthárdi Selyemgyár).

Jellemzi továbbá a megye iparát extenzív fejlődése, valamint az, hogy az üzemek jórészt régi épületekben, a meglévő adottságok keretei között jöttek létre; az ipar szerkezeti és földrajzi megoszlása sem kielégítő. Éppen ezért a megye településhálózat-fejlesztési terve az ipar ágazati és térszerkezeti megváltoztatása mellett az intenzív fejlődés feltételeinek kialakítását, majd a fejlődés biztosítását írja elő, illetve pontosabban: egyelőre javasolja. Az ágazati szerkezet módosítás a könnyűipar eddig vezető szerepe helyébe - annak csökkentése nélkül - a nehézipar, azon belül a gépgyártás és vegyipar erőteljes fejlesztésével számol; a megye hagyományos termelési ágá gyanánt a faipar tartozik még ebbe a sorba.

Az 1970. évi népszámlálás szerint a megye 25 éves és idősebb lakosainak 3,6 %-a rendelkezik felsőfoku tanintézeti oklevéllel. A fejlődés rohamos, hiszen ez éppen kétszerese a 10 évvel korábbinak, s e mutatókat illetően Vas megye a megyék sorában a második helyet foglalja el. Ez a százalékos arány kb. 5200 főt jelent, amelynek zöme (50 %) pedagógus. A műszaki értelmiségiek száma 600 a megyében. Csak megjegyezni kívánom, hogy a 600 műszaki közül 25 százalékuk igazgatói, főmérnöki és osztályvezetői beosztást tölt be - gondolom, egyenes következményeként az ipartelepek nagy számának, illetve a sok kisüzemnek.

A megyei könyvtárnak július 28-án 6577 14 éven felüli olvasója volt, ebből 25 éven felüli 2310. A 2310-ből 797 volt az értelmiségi, közülük 91 a műszaki. Egy 1968-ra vonatkozó vizsgálódás még a megyei, járási és városi könyvtárakban összesen 80 mérnököt talált, közülük 67 volt a megyei könyvtár olvasója.

Mit tud nyújtani a megyei könyvtár a már beiratkozott olvasóinak és potenciális olvasótáborának?

1970 végén a mintegy 114 000 kötetből 6476 kötet volt a műszaki könyvállomány, ez az összesnek 5,7 %-a. Egy év alatt (1970-ben) ez az állománycsoport 806 kötetrel gyarapodott, amely a teljes évi gyarapodás 6,5 %-a. Jól tudom, hogy ez egyszerűsítés, hiszen csak a kimondottan műszaki állományt jelzi, amelyben természetesen az alap- és középfoku könyvek is bennfoglaltatnak. Ugyanakkor hiányzik pl. a gazdasági irodalom, az egyéb határterületek irodalmáról nem is beszélve. Mégsem túlzás talán kimondani, hogy éppen az előbbieket is figyelembe véve, a megyei könyvtár most a megye legnagyobb műszaki könyvtára is.

Ugyancsak 1970-ben a hazai és külföldi folyóirattermésből 662 féle időszakai sajtótermék járt 740 példányban, amelyből 67 külföldi folyóirat járt hozzánk és 26 az SZMT Központi Könyvtárával közösen fenntartott Hírlapolvasóba. A járatott folyóiratok 12,8 %-a műszaki. A Mérnöki Továbbképző Intézet kiadványaiból 1964 óta válogatunk, a mai napig 757 kötetet szereztünk be, az OMKDK-tól és a fölőspéldányként kapottakkal együtt kb. 1000 kötetre tehető a számuk. - Az olvasók kiszolgálására két mikrofilm-leolvasóval rendelkezünk, néhány hónap óta Pyloris xerox-gépünk segítségével reprográfiai szolgáltatásokat tudunk nyújtani. Az igények gyors továbbítását telex segíti. Figyelemreméltó, hogy néhány hónap alatt 11 alkalommal, mintegy 50 lapnyi terjedelemben kértek tőlünk műszaki jellegű reprográfiai szolgáltatást. Az érdekes: saját anyagról 3, "hozott anyagról" 8 alkalommal.

Természet- és alkalmazott tudományi tájékoztató munkatársunk nemrég lépett munkába. Ez egyik legfőbb gondunk volt s lesz is még egy darabig, hiszen természettudományi képesítésű kollegánknak könyvtári ismeretek és gyakorlat nélkül időre van szüksége. Persze, humán képzettségű kollégáink azért eddig is végeztek irodalomkutatást, talán nem is mindig sikertelenül. 1969-ben 200 kérés közül 17 volt műszaki jellegű irodalomkutatás.

1967-68-69-ben könyvtárközi kölcsönzésünk 12 %-a körül mozgott a műszaki könyvtárközi. Figyelemreméltó, hogy 1971-ben eddig más könyvtárból 45 igény érkezett be, saját olvasónktól 17; a megyei könyvtár saját állományából teljesített 25-öt, más könyvtártól kaptunk 8-at. Tehát a kérés és teljesítés között meglehetősen üres tátong.

MŰSZAKI SZAKIRODALMI IGÉNYEK

Feltehetőek ezek után a nem is annyira költői kérdések: sok-e, kevés-e az igénybevevők száma? Elegendő-e, kevés-e, amit nyújtani tudunk? Azt hiszem, ma még erre mi magunk éppoly kevésbé tudunk válaszolni, mint a külső szemlélő. Ha mindezek ellenére mégsem akarjuk a választ teljesen megkerülni, akkor azt tudom mondani, hogy érzésünk és tapasztalataink szerint néhol kissé talán már az igények előtt járunk, máshol a humán képzettségű könyvtárosok tehetetlenül álltak és állnak a feladatok megoldásában. Meg kell őszintén mondanom, hogy messzemenően egyetérttek KATSÁNYI Sándor veszprémi kollégámmal, aki többször és több helyütt hangoztatta: az egyik legsúlyosabb problémánk az, hogy amíg az olvasási igényekről ma már több és meglehetősen megbízható felméréssel és elemzéssel rendelkezünk, addig alig van objektív felvételünk a közönség tájékoztató, szakirodalmi igényeiről. S ez fokozottan érvényes a műszaki területre, legalábbis a közművelődési könyvtárak vonatkozásában. Épp ezért tartom egyik legsürgetőbb feladatunknak az üzemek, vállalatok, a MTESZ és a TIT műszaki szakembereinek irányunkban megnyilvánuló és lappangó igényei áttekintését. Ez lesz egyik első teendője említett új kollégánknak.

Ezen belül is különbséget kell tennünk a közvetlenebb termelési igények, valamint az egyes szakemberek egyéni igényei között, akik napi munkájuk mellett folytatnak szakirodalmi tevékenységet, esetleg disszertációt írnak, továbbá öntevékeny, vagy éppen szervezett szakmai továbbképzésben vesznek részt. Sőt, tulajdonképpen ez utóbbiak igényeinek kielégítését vallom elsősorban a mi feladatunknak, míg az előbbit elsősorban az üzemi szakkönyvtár feladatai közé sorolhatónak tartom, ahol szerepünk inkább a koordinációban való részvétel lenne. (Erre még visszatérek.)

A termelési igények esetében azonban megjegyezni kívánom, hogy külön témának érzem a tanácsai vállalatok, ktsz-ek szakirodalmi ellátási problémáját. E témával a III. országos könyvtárügyi konferencia műszaki szekciójának anyaga is úgy foglalkozik, mint amiről nincsenek sem konkrét és megbízható ismereteink, sem megoldási elképzeléseink. Jómagam legalábbis a Vas megyei ilyen vállalatok, üzemek jó részéről - méreteik ismeretében - hosszabb távon is nehezen tudom elképzelni, hogy ütőképes műszaki könyvtárat hozhatnak létre. Nyilvánvaló az ágazati minisztériumok és központi szerveik szerepe ezeknek információval való ellátásában, de szakirodalmi ellátásuk - úgy vélem - a tanácsai közművelődési könyvtárakra hárul.

Szóltam már arról, hogy nem szándékozunk a műszaki szakkönyvtár, még kevésbé az információs és dokumentációs iroda szerepére vállalkozni. Ugy látjuk, hogy elsősorban heurisztikus információk nyújtásában, interdiszciplináris problémák megoldásában működhetünk közre. Egyebek közt erre predestinálhat bennünket az általános tudományos könyvtári szint elérésére irányuló törekvésünk. Megoldásra váró feladataink e téren sem kicsik, annál is inkább, mert mind magán a gyűjteményünkön, mind pedig annak feltárásán és felhasználásán van mit javítanunk.

Mi a népszerűsítést, az igénykeltést és igénykielégítést egységes folyamat részeként tartjuk, melyek az átfogóbb értelmű tájékoztató munka egymásra épülő szakaszaiként tervezhetők és szervezhetők. E megállapítás aprópénzre váltása és e munkaszakaszok olajozottan történő végzése is a még ezután megvalósítható és megvalósítandó feladataink közé tartozik.

SZENTE Ferenc "Hogy szolgál az olvasószolgálat?" c. Könyvtáros-béli írásában megállapítja: "... be kell látni azonban, hogy az olvasószolgálat színvonala megszabja a könyvtár használóinak körét s ezzel a könyvtárnak a helyi társadalomban kifejtett hatékonyságát". Érvényes ez a műszaki értelmiségiek ellátására is, akiknek általában kevesebbet tud nyújtani a könyvtár, mint pl. a társadalomtudományok művelőinek. Ezek a termelés, az üzemvezetés részéről sem kapnak sok inspirációt, kevésbé vannak rákényszerítve szakirodalmi ismereteik bővítésére. S ne áltassuk magunkat: amint általában az olvasás motivációi között, úgy a szakirodalmi ellátásban és igényekben is csak az egyik, korántsem legjelentősebb tényező a könyvtárak által kifejtett propaganda hatása.

A III. országos könyvtárügyi konferencia műszaki szekciójának anyaga a műszaki-gazdasági szakkönyvtárak együttműködési rendszerében háromféle szervezési formát lát célszerűnek alkalmazni; közülük az egyik a r e g i o n á l i s szervezés, amely egy meghatározott földrajzi egység területén működő könyvtárak együttműködését hivatott biztosítani, s amelyben az erre alkalmas megyei könyvtárak is közreműködnének.

Mi úgy látjuk, hogy erre való alkalmasságunk talán még vitatható, nem teljes, az adott helyzetben azonban azt valóban nem vitathatjuk - és nem is szándékozunk vitatni -, hogy ez az együttműködés is feladataink közé tartozik. E téren segítségünkre lehet már meglévő gyűjteményünk, rendelkezésre áll reprográfiai szolgálatunk. Kívánatosnak látszik gyűjtőköri egyeztetések elvégzése mind a könyvbeszerzés, mind a folyóirat-előfizetés terén. Sokszorosító apparátusunk azt is lehetővé teszi, hogy bizonyos könyv- vagy folyóirat KC kiadására gondoljunk, amelynek kezdeti csirái a 60-as évek közepén mutatkoztak, de sajnálatos tévedés és egyéb nehézségek miatt nem nőtt ki, akkor elhalt.

Befejezésül nyomatékkal akarom ismételten hangsúlyozni, hogy mindenféle illuzórikus vállalkozástól őrizkedni szeretnénk. Nem kívánunk reménytelen és gyors vállalkozásokba fogni, olyanokba, amelyeknek feltételei nem értek meg. Ezért igyekeztem többnyire óvatosan fogalmazni. Több problémát csak érintettem, mások teljesen elmaradtak. (Vitatéma lehet pl. a prospektusok, leírások, vásári katalógusok helye gyűjteményünkben.)

Nem szóltam továbbá a több fórumon emlegetett és elméletileg nagyon szépen hangzó k ö z p o n t i s z o l g á l t a t á s o k közvetítésének nehézségeiről, akadozásáról. Ebből azért egyet mégis megemlítek. Irodalomkutatást említettem korábban, de ez a mi viszonyaink között mindig is szűk keretek között mozoghat. Rákényszerülünk tehát e téren is a szakkönyvtárak segítségére. Azt megértjük, hogy ez is lehetáru, vagyis ha egy üzemnek, vállalatnak erre szüksége van, fizessen érte. Tud is fizetni. De a nálunk jelentkező ilyen irányú kérések zöme a szakember magánigénye, ennek kielégítése költségeit mi az olvasókra nem háríthatjuk át, más területen sem tesszük, viszont mi magunk sem tudunk fizetni érte. Így tehát itt a központi segítség igénybevétele csak elvben lehetséges, gyakorlati megvalósítása pillanatnyilag zsákutcába került.